

‘Mijnheer, dat weiger ik’

Op 16 november 1942 gaf een politieman in Kampen geen gehoor aan de opdracht joden op te pakken, wat hem duur kwam te staan. Die agent was de opa van journalist Peter Sierksma (61). Op vragen over de oorlog kreeg hij geen echte antwoorden, dus ging hij zelf op onderzoek.

TEKST PETER SIERKSMA / FOTO'S JEAN PIERRE JANS, PRIVÉARCHIEF, MEVR. PETERS-MOORMAN

Het pak leek nog het meest op een pyjama. Ik ontdekte het tijdens een van mijn eerste logeertijdten bij mijn grootouders in Kampen. Ik moet een jaar of negen zijn geweest toen ik het op zolder aan de waslijn zag hangen. Nieuwsgierig als ik was, raakte ik voorzichtig de tot op de draad versleten stof aan, en vroeg me af wat de rode driehoek en het getal daaronder te betekenen hadden.

Zijn pyjama was niet het enige dat mijn nieuwsgierigheid wekte. De bovenkamer waar ik sliep, lag achter zijn werkkamer. Tegen de wand stond, heel overzichtelijk, een eikenhouten bureau met laden waarin behalve paperassen, toltjes en potloden ook verscheidene medailles lagen, en aan de muren hingen meerdere sabels.

Hoe stoer, maar ook verwarrend. Want tot dan toe kende ik de vader van mijn moeder Geertje alleen maar als die ‘ouwe opa’ die even makkelijk fietsen en tolleren maakte als flauwe grapjes en zichzelf als oud-politieman in een tijd vol langharige Swiebertjes met kinderlijk plezier ‘Brom-

snor’ noemde. Zolang het kon, zong hij altijd hetzelfde liedje uit *Ja zuster, nee zuster*, dat hij kwajongensachtig verbasterde tot: ‘M’n ouwe opa, in heel Europa, niemand zo’n bromtol als hij...’

Het vriendelijke, suffe, maar niet minder intrigerende beeld viel in gruzelementen toen opa zich in de zomer van 1970 – ik was inmiddels twaalf – in Canada ten huize van zijn geëmigreerde zwager Harm boven bij de trap naar het *basement* struikelde en keihard met zijn hoofd op het beton terecht kwam. Wekenlang lag hij met een ernstige schedelbasisfractuur in zorgelijke toestand in een ziekenhuis en zoals dat gaat als er voor iemands leven wordt gevreesd: dan komen de verhalen. Zo volgde het moment waarop mijn moeder het geheim achter opa’s pyjama prijs gaf: het bleek het pak dat hij dag en nacht had gedragen tijdens zijn gevangenschap in het concentratiekamp van Dachau.

Vandaar die driehoek en dat nummer! Maar wat had opa dan gedaan, dat hij daaraan moest? ‘Opa heeft geweigerd joden

Gestreepte pyjama
Het Dachau-pak
van Pieter Kapenga
wordt nog altijd
bewaard door zijn
familie.

Politie in oorlogstijd

Over de rol van politiekorpsen in oorlogstijd is niet veel geschreven. Lange tijd ging men er van uit dat de meeste korpsbeheerders en agenten fout waren. Maar gaandeweg komen er steeds meer namen aan het licht van politiemensen die binnen de geboden kaders zo veel mogelijk gewone burgers hielpen met gezagsondermijnende acties en stille verzetsdaden. Hinke Piersma van het NIOD analyseerde de rol van de politie in haar recent verschenen studie *Op eigen gezag; politieverzet in oorlogstijd*. In Kampen was mijn grootvader de enige agent die weigerde zijn joodse stadgenoten op te halen. Hij wist wat er in Westerbork gebeurde. Toch is het te simpel om te beweren dat het hele Kamper korps verder fout was, zoals studenten van de School voor journalistiek aldaar in 1987 stelden. Zo was agent Karel de Geus al eerder ondergedoken omdat hij weigerde nazipropaganda te lezen en weigerden begin 1943 meerdere agenten opdrachten voor de SD (Sicherheitsdienst) uit te voeren. In april 1943 telde mijn grootvader in Vught in totaal negen politiemannen en vijf ambtenaren uit andere diensten uit Kampen.

Vaderloos

Het gezin zonder opa in 1944, middenboven de moeder van Peter Sierksma.

op te halen in de oorlog', verklaarde mijn moeder kort en krachtig, 'en daarvoor moest hij naar Dachau toe'.

Op 16 november 1942, heb ik, Pieter Kapenga, brigadier van politie te Kampen, tevens onbezoldigd-rijksveldwachter, thans gedetacheerd bij de politieke recherche-afdeling te Kampen, geweigerd jodenarrestaties te verrichten. Deze joden zouden over Westerbork worden gezonden naar Polen. Op 17 november 1942, hebben deze arrestaties te Kampen plaats gevonden.

16 november 1942. Nadat opa in de avond bij zijn korpschef thuis is ontboden met het dringende verzoek de joden in Kampen zo onopvallend mogelijk te arresteren, weet hij genoeg en zegt: 'Mijnheer, dat weiger ik'. Als inspecteur De Bruijn hem daarop de duimschroeven aandraait met de woorden 'Kapenga, weet je wel wat je doet; je brengt jezelf en je gezin in grote moeilijkheden, als je in je houding blijft volharden; ga naar huis en denk er nog eens rustig over na, dan hoor ik morgenochtend wel wat je standpunt is', antwoordt hij even rustig als beslist: 'Ik hoef er niet over na te denken; ik werk niet mee aan een handeling ten nadele van de Joden; daarover heb ik mijn standpunt reeds bepaald.'

De uitkomst kleurt zwart. De volgende dag worden vrijwel alle Kamper joden opgepakt en op de trein naar Westerbork gezet. Nooit keerden de 34 vrouwen, mannen en kinderen terug. Kapenga wordt geschorst en eind dat jaar ontslagen. Op

26 maart 1943 volgt zijn arrestatie. In de vroege ochtend licht de Gestapo hem van zijn bed en brengt hem naar Vught. Veertien maanden later volgt deportatie naar Dachau.

Het duurde tot ik een jaar of zestien was voordat ik zelf mijn grootvader naar zijn verleden durfde te vragen. Maar antwoord kreeg ik niet. 'Lees Hoornik maar', zei opa. Daar moest ik het mee doen. Ed Hoornik was in die tijd een toonaangevend journalist, schrijver en dichter en had net als opa als politiek gevangene de ellende in Vught en Dachau van binnenuit aanschouwd.

Toch liet ik me niet zo makkelijk afschepen. Dus kwam ik erop terug nadat ik Hoorniks herinneringen en het dagboek *Goethe in Dachau* van de communistische schrijver en verzetsstrijder Nico Rost had gelezen.

'Heeft u hen gekend?'

Ja, dat wil zeggen, hij had ze gezien. Rost in dienst van de ziekenboeg, toen deze met de dodenlijsten van barak naar barak moest. En Hoornik in de verte tijdens de herdenkingsrede die hij op 10 mei 1945 uitsprak op de appèlplaats, niet lang nadat het kamp door de Amerikanen was bevrijd. Maar verder leefden zij in gescheiden werelden. Er was geen contact tussen intellectuelen en arbeiders. Kregen de schrijvers administratieve baantjes binnen het kamp, opa – die als politiemann onder de werklieden werd geschaard – wachtte een buiten het kamp gelegen akker waar hij tomaten moest telen.

Terug uit de hel

Nederlanders die terugkeerden uit Dachau gingen in Beek op de foto; vierde van rechts Pieter Kapenga.

Dat had alles te maken met het ontbreken van zijn rechterpink; die had hij ooit verloren op de IJssel tijdens een patrouille over het water bij een ontploffend motorblok. Achteraf een bizar groot geluk na een ongeluk. Want veel van zijn vrienden werden de Duitse staal- en wapenfabrieken ingejaagd en zag hij, net als eerder zijn joodse stad-genoten, niet meer terug.

Verhalen genoeg dus, maar opa zweeg liever dan dat hij vertelde. Waarom van hem geen aangrijpende herinneringen zoals je die las bij de genoemde schrijvers?

Nou, daarom; het lag gewoon niet in zijn aard. Geboren in 1898 in Muntendam als zoon van de brandmeester van de steenfabriek, was mijn opa een man van weinig woorden. Niet nurks, maar simpelweg een Groninger, die met zijn nuchter gevoel voor humor genoeg had aan bondig spraakgebruik. Bovendien had hij ook voor de oorlog al veel meegemaakt. Hij was als jong soldaat gemobiliseerd geweest tijdens de Eerste Wereldoorlog en had na zijn trouwen als veldwachter in arme Friese streken tijdens de crisisjaren te veel armoede en geweld gezien om er al te veel over te vertellen.

Later heb ik mij nog vaker afgevraagd

Verhalen genoeg, maar opa zweeg liever dan dat hij vertelde

waarom hij mij nooit op zijn eigen – vlak na zijn terugkeer opgeschreven – memoires wees. Volgens mijn nichtje Annegreet heeft dat ondanks zijn opgeruimd en sterk karakter (toch) te maken met een verborgen oorlogstrauma. Ook neef Pieter Treep, die als jochie op 4 mei jarenlang hand in hand met opa opliep naar het Kamper oorlogsmonument waar opa een van de bloemenkransen mocht leggen, sluit dit niet uit.

Toen ik als student geschiedenis eindelijk een kopie van zijn kampherinneringen in handen kreeg, viel me op dat ze zeer feitelijk waren geschreven. Geheel in de stijl van de processen-verbaal die hij als agent gewend was om te maken. Heel soms voelde je door de regels heen zijn sarcasme, zoals in zinnen over het drie keer per dag aantreden voor appèl in Vught: 'Dat waren de hoogtepunten van den dag, tenminste voor de moffen'. Soms ook diepe rouw, met name in de herinneringen aan zijn verloren kameraden. Neem de woorden die hij wijdt aan zijn trouwe vriend Harm Ham die in november 1944 van Dachau werd overgebracht naar Auschwitz om niet meer terug te keren: 'Wij sliepen in hetzelfde bed en hadden alles samen. Twee broers konden

Monica krijgt een flink bedrag terug van de Belastingdienst. Daar weet ze wel raad mee.

Gratis geld

Het was zo'n blauwe envelop waarvan ik zonder hem open te maken ook wel wist wat erin stond. Ik had nog geen aangifte gedaan over 2018. Vergeten, verdrongen, zoiets. Ik pakte de envelop van de mat en scheurde het papier open. Of ik alsnog aangifte wilde doen, want er was gebleken dat ik wellicht geld liet liggen. Ah, een nieuwe tactiek van de Belastingdienst. 'Doe nou maar, want wie weet valt er iets te halen.'

Het werkte. Misschien zou ik echt een paar honderd euro terugkrijgen, mooi meegenomen met december aanstaande. In de trein naar Nieuwe Liefde logde ik daarom in bij Vadertje Staat. Nee, ik heb geen eigen huis, geen aandelenoptierechten, geen buitenlandse ondernemingen en geen schenkingen (al blijf ik hopen). Mijn financiële leven is rechttoe rechtaan. Ik krijg loon en ik betaal huur, punt.

En toen stond het binnen tien minuten onderaan de pagina: de voorlopige conclusie is dat ik 2831 euro terugkrijg. Iets met heffingskorting, maar dat zal me verder een worst wezen. 2831 euro, daar gaat het om. Binnen drie maanden hoopten ze me het definitieve oordeel te kunnen geven. Nu ik te laat was geweest, gingen zij zich duidelijk ook niet haasten.

Sindsdien verkneukel ik me bij de gedachte aan al dat gratis geld. Wat zal ik ermee doen? Een goeie

shopsessie samen met Nieuwe Liefde? We kunnen allebei wel een winterjas gebruiken. Een nieuwe bank? De oude stinkt en is alleen te bezitten met een deken eroverheen. Een ticket naar Argentinië om eindelijk eens te zien waar mijn beste vriendin woont? En sparen natuurlijk, er moet ook gespaard worden.

Allemaal van nog geen 3000 euro, vroeg Nieuwe Liefde lachend. Eh ja, of misschien toch nee. Waarschijnlijk zal het iets minder zijn, want ik vier alvast een klein beetje feest op kosten van de Belastingdienst. Leuke trui? Kan best, want binnenkort krijg ik toch 3000 euro. Verjaardagscadeautje voor Jongste Dochter? Mag een beetje duurder zijn deze keer. Uit eten, tuurlijk, waarom niet?

Komt goed, als ze het bij de Belastingdienst maar niet wagen om van gedachten te veranderen.

Monica Beek (42) is journalist. Ze woont samen met haar dochters van 11 en 8 en heeft een vriend.

Thuiswerkplek

Pieter Kapenga achter zijn bureau in 1958. Aan de muur verschillende sabels.

niet intiemer met elkaar omgaan...' Maar verder zo kaal mogelijk en sober als een proces-verbaal kan zijn.

Ook over zijn motieven om te weigeren is opa bescheiden. Hij voorzag al vroeg de grote dreiging van Hitlers denken in zijn verheerlijking van bloed en bodem en het daaraan gekoppelde antisemitisme. Voor opa waren de joden niet alleen 'kinderen Israëls' maar boven alles gewone Nederlandse staatsburgers. En daar bleef je met je handen van af. Kon hij vóór 16 november zijn taken als politieman onder vreemd gezag voor zijn geweten nog combineren met de rol die hij vervulde binnen kerk en verzet, die avond werd voor hem 'de teerling geworpen'. Met grote gevolgen voor hem en voor zijn vrouw Annie en hun zes kinderen. 'Lees Hoornik maar.'

Toen ik deze zomer op tv een van de gekozen fragmenten van VPRO's zomergast Ivo van Hove zag, hoorde ik die schaarse woorden van mijn opa weer. Van Hove liet enkele filmbeelden zien die de Amerikaanse generaal Devers had geschoten bij de ontzetting van het concentratiekamp. De stapels lijken – opa had ze gezien. Mee-gemaakt hoe ze afgevoerd werden naar het crematorium. Het zijn die onuitwisbare indrukken die er na zijn terugkeer in Kampen voor gezorgd moeten hebben dat hij de jaarlijkse braderie meed omdat hij de geur van vlees aan 't spit niet kon verdragen.

Mijn opa stierf in 1982 in vrede na een kort ziekbed. Ik droom nog vaak van hem en zie dan op die Kamper zolder die vreemde pyjama voor me; dat moedig gedragen Dachaupak – schoongewassen, door oma uitgehangen aan de lijn. ■

Volgend voorjaar verschijnt een boek over Pieter Kapenga. Zie petersierkmaschrijft.nl